

בניני תרגום יזכרון

חידושים ופנינים בפרשנות המקרא מתרגום יזכרון בן עזיאל

גיליון מספר: 55

פרשת וישלח

תזרי וגמליא לתרין משדון, למוזקבות לאה ולמוזקבות דחל.

[וירא יעקב מאד, בגלל שלא עסק במשך עשרים שנים אלו בכבוד אביו, וצר לו, וחלק את העם אשר עמו ואת הצאן ואת השוורים והגמלים לשני מחנות, למתנת³ לאה ולמתנת דחל].

וירא יעקב מאד • למרות ההבטחה יעקב פחד מזכות כיבוד אב של עשיו

(לבח) וירא יעקב מאד ויצר לו ויחזן את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הפקר והגמלים לשני מחנות.

קשה למה ירא יעקב, הלא ה' הבטיחו (לעיל כח, טו) שישבינו בשלום לבית אביו?

רש"י פירש עפ"י חז"ל: "נתמעטו זכויותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי, לכך אני ירא שמא משהבטחתי נתלכלכתי בחטא, ויגרום לי להמסר ביד עשיו".

ואילו האב"ע פירש: "וזו תשובה לשואלים למה פחד למרות ההבטחה, וידענו שעוון קטן גדול נגד העושה הגדול, ופחד שמא חטא או שגג במחשבתו, שהרי משה שנשלח לגאול את ישראל כמעט נהרג בדרך בשגגתו"

וראה ברמב"ן (האמונה והבטחון פרק א) שיעקב חשש על העם אשר איתו והצאן והבקר, אך עליו ועל בניו לא חשש כי האמין בהבטחה.²

ת"י מפרש באופן אחר:

ודחיל יעקב לחדא, על דלא עסק עשדון שנין ביקרא דאביו, ועקת ליה, ופליג ית עמא דעמיה וית ענא וית

ת"י מבאר שיעקב חשש שמא איבד את זכותו בגלל שלא עסק בכל השנים הללו בכבוד אביו.⁴ ויש להתבונן דהלא יעקב הלך לבית לבן במצוות אביו ואמו, ובמצוותם היה צריך להישאר שם עד אשר תשלח אמו לקרוא לו כנאמר: (כז, מה) "עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו ושלחתי ולקחתי משם", ואם כן בהיותו בבית לבן קיים את אשר נצטווה, ומדוע חשש כעת על שלא עסק בכיבוד אב?⁵

אכן בת"י להלן על הפסוק (יב) "הצילני נא מיד אחי מיד עשו פי ירא אנכי אתו" מתבאר הדבר, דהנה ת"י שם הוסיף: "ארום מסתפי אנא מניה דהוא עסק באיקרא דאביו" [כי מפחד אני ממנו, כי הוא עסק בכבוד אביו].

כלומר הפחד של יעקב לא היה מורכב רק ממה שהוא לא עסק בכיבוד אב שבזה לא היה כל חטא כאמור, אלא יעקב פחד ממה שעשיו עסק בכיבוד אב, וחשש שתעמוד לו זכות זו לגבור עליו, למרות ההבטחה שהובטחה לו.

1. וכ"ה בברכות (ד): "דריב יעקב בר אידי רמי, כתיב, 'והנה אנכי עמך ושמרתוך בכל אשר תלך' וכתביב וירא יעקב מאד" [והיאך חשש אחר שהקב"ה הבטיחו] אמו, שמא יגרום החטא".

2. וראה במפרשים עוד פירושים רבים בשאלה זו.

3. לכתובתה.

4. בדומה לזה מסביר ת"י הטעם שירא אברהם אחר מלחמת המלכים, שמא כלו זכויותיו, ובפעם אחרת לא יוכל להתגבר על אויביו: "או דלמא בזמנא ההוא אשתפח עמי אגר זכון קליליו ונפלו קדמי ובזמנא תניינא לא משתפח עמי אגרא ויתחל בי שום שמיא" [שמא בזמן ההוא נמצאו עמי שכר זכויות מעטות - ונפלו (אויב?) לפני, ובזמן אחר לא ימצא בי שכר (ואפול לפניהם) ויתחלל בי שם שמים].

5. ראה בכלי יקר שפירש שיעקב הסיח דעתו מבית אביו: "ויצא יעקב - ... עוד כתב לשון ויצא, שהסיח דעתו לגמרי מבית אביו, ולכן נענש על כל כ"ב שנים שלא כבד אביו ואמו, ויוסף הרגיש שהסחת דעתו מבית אביו היתה בהשגחה, ואמר כי נשני אלקים וגו'". (בראשית כח י')

וכיו"ב מובא במדרש (ילקוט שמעוני רמז קלא):

אמר... כל השנים הללו הוא יושב ומכבד הוריו, תאמר שהוא בא עלי מכח כבוד אב.

וכן במדרש לקח טוב:

וישלח יעקב מלאכים לפניו, אמר רבי שמואל בר נחמן, בא וראה בצדיקים כמה מתייראים מן החטא, שאחר כל ההבטחות שהבטיח הקב"ה את יעקב אבינו היה מתיירא מעשו, ושלח לפניו מלאכים. ולמה היה מתיירא, אמר, זה עשרים ושתים שנה שלא ראיתי את אבי ולא שימשתי אותו, שמא יגרום החטא ויעמוד עלי ויהרגני, שעמד לפני אבי ושרתו, לפיכך וישלח יעקב מלאכים. (בראשית לב ד)

כלומר הכח של עשו להחריב את בית המקדש, הוא בזכות הכבוד שכיבד את יצחק!.

עוד מצינו בנביא (זכריה ב, יב), שהקב"ה הבטיח לזכריה הנביא, שיד של גוי, שהורמה על יהודי, תקבל את עונשה - "פי כה אָמַר ה' צְבָאוֹת, אַחַר כְּבוֹד שְׁלַחְנִי אֶל הַגּוֹיִם הַשְּׁלָלִים אֶתְכֶם, פִּי הַגֹּעַץ בְּכֶם נִגְעַת בְּכַבֵּת עֵינָיו"

וברש"י הביא ב' פירושים, מהו 'אחר כבוד'. פירוש א' א - אחר כבודכם, אני שלוח להגדיל לכם כבוד. ומדרש אגדה, אחר כבוד - אחר שאשלם לעשו כבוד שכיבד את אביו.

כלומר שאף בימי זכריה שהם שנים רבות לאחר מות עשו, עדיין לא קיבל עשיו את כל שכרו על הכבוד שכיבד את אביו!.

כיצד כיבד עשיו את אביו שזכה על ידי זה לזכות כה גדולה?

במדרש מתואר גודל דקדוקו של עשיו במצות כיבוד אב:

"אמר רבן שמעון בן גמליאל כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אֶחָד מִמָּאָה שְׁשֻׁמְשִׁי עִשָׂו אֶת אָבִיו, אֲנִי בְּשַׁעַת שְׁהֵייתִי מְשַׁמֵּשׂ אֶת אָבִיא הֵייתִי מְשַׁמֵּשׁוּ בְּבִגְדִים מְלֻכָּלְכִין, וּבְשַׁעַת שְׁהֵייתִי יוֹצֵא לְדֶרֶךְ הַיְיִתִי יוֹצֵא בְּבִגְדִים נְקִיִּים, אֲבָל עִשָׂו בְּשַׁעַת שְׁהָיָה מְשַׁמֵּשׂ אֶת אָבִיו לֹא הָיָה מְשַׁמֵּשׁוּ אֶלָּא בְּבִגְדֵי מְלָכוֹת, אָמַר אֵין כְּבוֹדוֹ שֶׁל אָבִיא לְהֵיוֹת מְשַׁמֵּשׁוּ אֶלָּא בְּבִגְדֵי מְלָכוֹת". (ב"ר פרשה טז)

ויותר מזה נאמר בזוהר (סו"פ תולדות קמו) וז"ל: "פתח רבי ייסא ואמר 'בן יכבד אב ועבד אדוניו' דא עשו, דלא הוה בר נש בעלמא דיוקיר לאבוי כמה דאוקיר עשו לאבוי" [פתח רבי ייסא ואמר את הפסוק 'בן יכבד אב ועבד אדוניו' זה עשיו, שלא היה אדם בעולם שכיבד את אביו כמו עשיו].

ובספר חסידים (סי שמא) כתב: "שיעקב התבונן ולמד מעשיו שהיה מסתכן לילך למדבריות שהם מקום סכנה מהחיות כדי לפרנס את אביו, והוסיף: שכל זה נכתב כדי להודיע לישראל איך לטרוח כדי לפרנס לאביהם והאיך שיהיו זהירים לקיים מצות אביהם".

ויחזן את העם - חלוקת למחנות לצורך הצלת הממון

עוד מובא בת"י שיעקב חילק את רכושו 'למתנת לאה ומתנת רחל', כלומר לכתובתם, מה שמלמד לכאן שכל החלוקה שהיתה בשלב זה היתה חלוקה ממונית לצורך הצלת הממון, ואילו החלוקה של הילדים והנשים, נעשתה בשלב מאוחר יותר כמפורש בפסוקים להלן.

יש שכתבו שת"י שאב פירוש זה מכך שהמילה 'מאד' עולה בגימטריא 45 שזה גם הגימט' של 'כיבוד אב' (נחלת משה). ויש שכתבו שהדקדוק הוא מהלשון מורא 'ויירא יעקב' שהוזכרה כאן ואף לענין כיבוד אב ואם - 'איש אמו ואביו תיראו'.

גודל כח זכותו של עשיו במצות כיבוד אב

והנה זכות מצות כיבוד אב של עשיו, עמדה לו לרשת את הר שעיר, עד כדי שבעת שרצו ישראל לעבור בארצו בדרכם אל הארץ, הזהירם ה' באזהרה חמורה (דברים ב, ה): "אל תתגורו בם פי לא אתן לכם מארצם עד מדרף פף רגל פי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר". הסיבה שקיבל עשיו ירושה זו, מבוארת בת"י שם:

"מטול איקרא דעבד לאבוי" - בגלל הכבוד שעשה לאביו.

וכך מובא במדרש (דברים רבה פרשה, טו):

"אמר רבי יודן כיון שבאו ישראל לעשות עמו מלחמה, הראהו הקדוש ברוך הוא למשה אותו הר שהאבות קבורים בו, אמר לו, משה, אמר להם לישראל, אין אתם יכולין להזדוג לו, עד עכשו מתבקש לו שכר הכבוד שכתב את אלו שקבורין בהר הזה, מנין, ממה שקרינו בענין, רב לכם סב את ההר הזה".

ואכן בני ישראל לא עברו בהר שעיר ונאלצו לסובב את ההר כנאמר (ב, א): "ונסב את הר שעיר ימים רבים".

עוד נוכל ללמוד על גודל זכות מצות כיבוד אב של עשיו, דהנה בבעל הטורים על הפסוק (דברים ב, ב) "רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם צפנה", כותב:

רב לכם סב, תגין על הסמ"ך לפי שכיבד את אביו שהיה בן ס' בלדת אותו, ולכך עתיד להחריב בהמ"ק שהוא ס' אמות.

6. וראה עוד בבראשית רבתי לו, כט. ובעל הטורים (דברים שם): "ירושה לעשיו בגימטריא בשביל מצות כיבוד".

7. על השאלה המתבקשת הכיבוד יתכן שעשיו שהיה כה מושחת כיבד את אביו בצורה כה מיוחדת, ראה ביאור נפלא במכתב מאליהו (חלק ג עמוד צה).

(לג, כ) שיעקב עישר מכל אשר לו כשהגיע לשכם והקריב קרבנות (ואולי הביא המעשר על המזבח) כי אז היה זמן קיום הנדר ששב בשלום אל בית אביו. וא"כ בשלב זה כלל לא הוצרך לעשר.

עוד צ"ע היכן מצינו שמעשרים בנים (ואולי מכיון שיעקב אמר 'כל אשר תתן לי' ומשמע מכל הדברים כולם). ומ"מ צ"ב לדברי ת"י מנין שמי שאין לו כדי מעשר יש לו לשוב ולמנות מההתחלה כדי לעלות למנין עשרה?

עוד צ"ב שבתוכחת המלאך הזכיר שיש לו גם בת ואילו יעקב לא מנה אותה במנין המעשרות?

ויתכן שהביאור בדבריו הוא שהרי המעשר היה מה שייחד יעקב את לוי לשרת לפני ה' ולהיות מיוחד לעבודתו. ואכן לא היה כל חיוב כזה מצד הלכות מעשרות, אלא שהמלאך גילה ליעקב שיש עליו תביעה מדוע לאחר שקיבל שנים עשר בנים ובת. דהיינו ריבוי ברכה בזרעו לא ייחד את אחד מהם לשרת ולעבוד לפני ה', על דרך מה שהבין מעצמו ונדר כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. שראוי להפריש מהברכה אשר נתן ה' עשירי לה'.

ולכך כאשר שמע זאת יעקב עמד והפריש מיד, ואכן זה לא היה שייך לנדר, ואף אין לזה שייכות להלכות מעשר בהמה. אלא שיעקב לא ידע את מי להפריש ולכך בחר לעשות זאת בדרך שעושים מעשר בהמה שהעשירי קודש. והיות וסילק את הבכורות שאינם עולים למנין עשרה נותר ללא עשרה, לכך שב ומנה מההתחלה דאמנם מצד הלכות מעשר אין חיוב כזה, אך יעקב לא חיפש לקיים 'חיוב' אלא ביקש לעשות את רצון ה' ולייחד את אחד הבנים לעבודתו, ומטעם זה לא הוזכרה כלל הבת, מפני שלא היתה מועמדת לתפקיד זה. וכל מה שהוזכרה לעיל היה חלק מהתוכה ליעקב שלא עישר למרות ריבוי הברכה שיש לו בנים ובת.

כדברי ת"י מבואר בפרקי דר"א, אלא שבדבריו ישנם כמה תוספות:

ועוד אמר המלאך ליעקב יעקב לא נתת מעשר מכל והלא יש לך בנים ולא עשרת אותם. לי מה עשה יעקב הפריש ארבעה בכורות לארבעה אמהות ונשתיירו שמנה בנים התחיל משמעון וגמר בבנימין שבמעי אמו ועוד התחיל משמעון ועלה לוי מעשר קדש לה' שנ' העשירי יהיה קדש לה' ... ירד מיכאל המלאך ונטל לוי והעלה לפני ה' ואמ' לפניו רבון כל העולמים זה הוא גורלך וחלקך ממעשר ופשוט הב"ה יד ימינו ואמ' שיהיו לוי ובניו משרתים לפניו בארץ כמלאכי השרת בשמים

וראה בביאור הרד"ל שם שביאר באופן אחר מנין היה ליעקב עשר, שיעקב הכניס לחשבון גם את אפרים ומנשה שעתידים

ולפ"ז מה שנאמר שיעקב חצה את העם אשר איתו, פירושו רק את העבדים והשפחות ולא את בני ביתו.

וכן משמע ברמב"ן ובספורנו, שהפסוק כאן מדבר רק על חציית השלל בין ב' המחנות. אך ברבנו חיי נראה ששני הפסוקים מדברים על אותה חציית המחנות.

וַיֵּאבֶק אִישׁ עֵמוּ • יַעֲקֹב נִתְבַּע עַל שְׂלָא

עֵיֶשֶׁר מִבְּנֵי לֵה'

(לב, כה) וַיִּזְוֹתוּ יַעֲקֹב לְבָדּוֹ וַיֵּאבֶק אִישׁ עֵמוּ עַד עֲלוֹת הַשְּׁחָר:

על מה נאבק עמו המלאך עד עלות השחר?

רש"י הביא פירוש רבותינו שהמלאך הוא שרו של עשיו, ולפ"ז נאבק עמו על רקע המריבה בינו לבין עשיו.⁸

ת"י מפרש בענין אחר:

וַאֲשֶׁתְּאֵר יַעֲקֹב בְּלַחֲדָוִי מַעֲיֵבָרָא לְיוֹבְקָא וְאִתְבַּחַשׁ מִלְּאָבָא עַמִּיָּה בְּדַמּוֹת גְּבַד וְאִמְדָּר הָלָא אִמְדַּת לְעֵשָׂרָא כָּל דִּילָךְ וְהָא אִית לָךְ תְּרִיסָר בְּנִין וְגִבְרָתָא חָדָא וְלֹא עֵשֶׂרְתִּינּוֹן מִן יָד אִפְרָשׁ אַרְבַּע בְּזַכְרִין לְאַרְבַּע אִמָּהֶתָּא וְאֲשֶׁתִּיִּדּוֹ תְּמַנִּיא וְתִנָּא לְמִמְנִי מִשְׁמַעוֹן וְסִלִּיק לְוִי בְּמַעֲשָׂרָא עֵנִי מִיכָאֵל וְאִמְדָּר רִבּוֹנִיָּה דְעֵלְמָא דִּין הוּא עֲדָבָךְ וְעַל עֵיסַק פְּתַגְמִיָּא הַאִילִין אֲשֶׁתְּחִי מִן הָאֵל לְנַחֲלָא עַד מִיסַק עֵמוּד קְרִיצְתָּא:

[ונשאר יעקב לבדו מעבר ליבק, ונאבק מלאך עמו בדמות איש, ואמר הלא אמדת לעשר את כל אשר לך והנה יש לך שנים עשר בנים ובת אחת ולא עישרתם, מיד הפריש ארבעה בכורים לארבע אמהות, ונשאר שמונה, ושנה וחד למנות משמעון ועלה לוי במעשר, ענה מיכאל ואמר רבוננו של עולם זה הוא גורלך, ועל אודות הדברים האלה השתתה מהלאה לנחל עד עלות עמוד השחר].

מבואר בת"י שהמלאך בא להוכיח את יעקב על כך שנדר לעשר מכל מתנת ה', ולא עישר את בניו. ומיד יעקב עישר וכו'.

וצ"ע שעדיין לא הגיע עת קיום הנדר וכמו שמבואר להלן בת"י

8. גם בת"י להלן (לג, י) פירש שיעקב אמר לעשיו שפגש את השר שלו, וצ"ע שכאן פירש ת"י שהמלאך בא להוכיחו וכלל לא היה שרו של עשיו. וראה עוד ברשב"ם והחזקוני שפירשו את ענין המלאך באופן אחר עיי"ש.

להיות שבטים תחת שבט יוסף.

אלא ולפ"ז צ"ב כיצד יצא העשירי לוי, ויתכן להנ"ל שלדעת הפרקי דר"א העשירי נבחר מבלי גורל, וכאמור שכל הפרשה כאן לא היתה מתורת חיוב והלכות מעשר. ולכך בחר יעקב את מי שהיה ראוי לתפקיד זה.

וַיִּשְׁתַּחוּ אֶרְצָה שְׁבַע פְּעָמִים • הֵיטָן שִׁיעָקֵב הַשְּׁתַּחוּוָה לַעֲשׂוֹ?

(לג,ג) וְהוּא עִבֵר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אֶרְצָה שְׁבַע פְּעָמִים עַד גִּשְׁתּוֹ עַד אַחִיו.

דבר תימה הוא שיעקב השתחוה לפני עשו?! וכמו שהקשה הזוה"ק (ח"א קעא):

וכי יעקב דאיהו שלימא דאבהן... היך סגיד ליה להווא רשע, דעשו דאיהו בסטרא דאל אחר זמאן דסגיד ליה סגיד לאל אחר, [וכי יעקב שהוא השלם באבות, כיצד השתחוה לאותו רשע, הלא עשו הוא מהצד של אל אחר, ומי שמשתחוה לו משתחוה לאל אחר].

עוד יש לדקדק מלשון הכתוב 'וישתחו ארצה', למה לא כתב וישתחו לאחיו. ומסוימא דקרא 'עד גשתו עד אחיו' - משמע שהשתחוה טרם הגיע לאחיו, אך לא השתחוה לפני אחיו.

בת"י מתבאר הדבר:

וְאִיהוּ עִבֵר לְקַדְמֵיהוֹן, מִצְלֵי וּבְעֵי רַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ, וְגִחֹן עַל אֶרְעָא שְׁבַע זְמַנִּין עַד מְקַרְבֵּיהּ עַד אַחִיו.

[והוא עבר לפניו, מתפלל ומבקש רחמים מלפני ה', והשתחוה על הארץ שבע פעמים עד קרבו עד אחיו].

ממה שהוסיף ת"י לפני כן שיעקב התפלל וביקש רחמים מה' - והשתחוה, משמע שגם ההשתחויה הייתה לפני ה' ולא שהשתחוה חלילה לעשו⁹.

וכך מובא במדרש (בר"ר עח,ח):

"א"ר חנינא בר יצחק לא זז משתטח והולך משתטח והולך, עד שהכניס מדת הדין למדת רחמים".

ומשמע מזה שההשתחויות לא היו לכבוד עשו אלא להמתק הדינים על ידם. והדברים מבוארים בשכל טוב:

וישתחו ארצה שבע פעמים, נגד הקדוש ברוך הוא היה משתחוה שיטה לב עשו עליו לטובה, דא"ר חנינא בר יצחק לא זז משם, משתטח והולך, עד שהכניס מדת הדין למדת הרחמים. עד גשתו עד אחיו, דימה עשו שהוא משתחוה לו, לפיכך נתגלגלו רחמיו.

וַיִּחְבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל עַל צְוָאָרוֹ וַיִּשְׁקָהוּ וַיִּבְכּוּ • בכי של התרגשות או בכי של כאב?

(לג,ד) וַיִּרֶץ עֲשׂוֹ לְקִדְמֹתָיו וַיִּחְבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל עַל צְוָאָרוֹ וַיִּשְׁקָהוּ וַיִּבְכּוּ.

האם באמת נתהפך לבבו של עשו ונשקו בכל ליבו?

במדרש הובאו שתי דעות (בר"ר עח,ט):

נקוד עליו (על וישקהו), אר"ש בן אלעזר... מלמד שנכמרו רחמיו באותה השעה ונשקו בכל לבו, אמר לו ר' ינאי אמ... אלא מלמד שלא בא לנשקו אלא לנשכו, ונעשה צוארו של אבינו יעקב של שיש וקהו שיניו של אותו רשע, ומה ת"ל "ויבכו" אלא זה בוכה על צוארו וזה בוכה על שיניו.

מת"י נראה שפירש כדעה השניה שבמדרש:

וְדַהֲטָ עֲשׂוֹ לְקַדְמוֹתָיהָ וְגַפְיָהּ לֵיהָ, וְאַתְרַבֵּין עַל צְוָרֶיהָ וְנִשְׁיֵק לֵיהָ וּבְכוּן, עֲשׂוֹ בָכָא עַל צְעָרָא דְשִׁנּוּי דְאַתְמוֹזְמִיזוּ וַיִּעְקֵב בָּכָא עַל צְעָרָא דְצְוָרֶיהָ.

[ורץ עשו לפניו וחיבקו, והתכופף על צוארו ונשק לו - ובכו, עשו בכה על צער שיניו שנתנדנדו¹⁰, ויעקב בכה על צער צוארו].

כלומר לדברי ת"י עשו לא נשקו בכל ליבו אלא כיון לנושכו,

9. וכן נראה מלשון הזוה"ק (הנ"ל, בהמשך דבריו): "אוף הכא 'והוא עבר לפניו', מאי 'והוא'? דא שכנינתא עלאה דהוה אזלא קמיה... כיון דחמא יעקב, אמר, הא עידן לסגדא לגביה דקודשא בריך הוא דהוה אזיל קמיה, כרע וסגיד שבע זמנין. 'עד גשתו עד אחיו' ולא כתיב וישתחו לעשו, אלא כיון דחמא דהא קודשא בריך הוא אזל קמיה כדין סגיד לקבליה בגין דלא למיהב יקר למסגד לאחרא בר מניה", [אף כאן 'והוא עבר לפניו', מהו 'והוא'? זהו השכינה העליונה שהלכה לפניו, כיון שראה יעקב, אמר, זה הזמן להשתחוות לפני הקב"ה שהולך לפניו, כרע והשתחוה שבע פעמים. כתוב 'עד גשתו עד אחיו', ולא כתוב וישתחו לעשו, אלא כיון שראה שהקב"ה הולך לפניו, אז כרע לפניו כדי שלא לתת כבוד להתשחוות לאחר מלבדו].

10. תרגום של "אתמוזמזו", דומה לו בחולין (מה:): "נתמזמז - כשר", ופירושו המפרשים (נימוק"י, מאירי ועוד) שהכוונה נתנדנד. ויש מפרשים שהכוונה 'נתמסמסו'. ובגמ' מגילה אמרו שנשתברו.

11. שנתקשה כנרזל לפי שעה, לקח טוב.

וַיִּבֶן לוֹ בַּיִת וְלִמְקַנְהוּ עֲשֵׂה סֶכֶת • יעקב בנה בית מדרש קבוע

(לג,יז) וַיַּעֲקֵב נֹסַע סֶכֶתָהּ וַיִּבֶן לוֹ בַּיִת וְלִמְקַנְהוּ עֲשֵׂה
סֶכֶת עַל כֵּן קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם סֶכֶת.

מהו 'ויבן לו בית', איזה בית בנה יעקב?

ברש"י נראה שיעקב בנה בית לצורך מגוריו בימי החורף.

אולם ת"י מפרש באופ"א:

וַיַּעֲקֵב נָטַל לְסֶכֶת וְאֶתְעַבְבַּ תַּמָּן תְּרִיסָר יָדָחַי שְׁתָּא זַבְנָא
לִיה בֵּי מוֹדְרָשָׁא וְלִגְיֹתָיו עֲבַד מַטְלָן בְּגִין כֵּן קָרָא שְׁמָא
דְּאֶתְרָא סוֹכּוֹת.

[ויעקב נסע לסוכות ושהה שם י"ב חדשי השנה, ובנה לו
בית מדרש, ולמקנהו עשה סוכות, על כן קרא שם המקום
סוכות].

ת"י מפרש ש'ויבן לו בית' הכוונה לבית מדרש, וזה מתאים עם מה
שמצינו ביעקב, שבכל מקום שבא אליו - תורתו עמו. כמו שדרשו
חז"ל (שבת לג:): על הכתוב (להלן פס' יח) 'וַיָּבֵא יַעֲקֹב שְׁלֹם עִיר שְׁכָם'
- "שלם בתורתו". וכן על הכתוב (להלן מו,יח): 'וְאֶת יְהוּדָה שְׁלַח
לְפָנָיו אֶל יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו גִּשְׁנָה' דרשו בתנחומא (ויגש יא): "ואת
יהודה שלח לפניו, להתקין לו בית תלמוד שיהא מורה שם הוראה
שיהא מלמד את השבטים".

יש שפירשו שת"י דייק זאת מהלשון 'ויבן' שהיא משונה מיתר
החניות שהיו על ידי נטיעת אהלים. ויש שפירשו שת"י דייק
מהנאמר 'ויבן לו בית', ולו היינו לה' - שבנה בית לה' והוא בית
המדרש. ויש שפירשו שלו היינו בית שמויחד רק לו (ליעקב) ולכן
פירש שזהו בית המדרש.

מדברי ת"י אלו למדנו את יחסו הארעי של יעקב אבינו לקניניו
הגשמיים בעולם הזה, אל מול קניני הנצח - בעולם הבא,
שלקנינים הגשמיים עשה סוכות שהם מציאות של ארעי וחוסר
קביעות, ואילו את בית המדרש בנה בדרך של קבע - בצורה של
'בית'.

יש שביארו שמטעם זה נקרא חג הסוכות - על שמו של יעקב
אבינו, (וכרמז שהובא בטור או"ח סימן תי"ז בשם אחיו ר' יעקב) היות
ותכלית ענין הסוכה הוא כנ"ל לצאת מדירה קבע ולבוא לדירת
ארעי בכדי לזכור ולהפנים את ארעיותם ואפסיותם של קניני
העולם הזה.

ומכיון שנעשה ליעקב נס נעשה צוארו קשה כברזל ונתנדנדו
שיניו של עשיו, ובכה מחמת כן.

וראה באילת השחר שהוסיף שצריך לומר שלא נעשה צוארו
כברזל משעה ראשונה עוד קודם שנשכו עשו, כי א"כ לא היו
שיניו מתנדנדות, ורק מפני שיכל לנשוך ותוך כדי נשיכתו נתקשה
צווארו נתנדנדו שיניו. ובזה מיושב גם מדוע כאב ליעקב דלכאו'
אם היה צווארו משיש אינו צריך יותר מזאת כלום.

וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֲשׂו לְדַרְכּוֹ • כִּיצַד הגיע עשיו ביום אחד לשעיר?

(לג,טז) וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֲשׂו לְדַרְכּוֹ שְׁעִירָה.

מדוע מדגישה התורה שעשו שב "ביום ההוא"? עוד יש
לדקדק למה הקדים את 'ביום ההוא' ל'עשו', ולא נאמר
"וישב עשו ביום ההוא"?

וְאֶתְעַבֵּיד נֹסָא לְיַעֲקֹב, וְתַב בְּיוֹמָא הַהוּא עֲשׂו לְאֶרְחִיהָ
לְגַבְלָא.

[ונעשה נס ליעקב, ששב עשו באותו היום לדרכו לגבל].

מדברי ת"י עולה חידוש (שלא ידוע מכל מקור אחר¹²) ש"ביום ההוא"
- זהו נס שנעשה ליעקב [ולכן בזה פתח הפסוק, כי הוא העיקר],
ומהו הנס? שקפצה לעשו הדרך ובו ביום שב לשעיר, כך שלא היה
סיפק בידו להתחרט ולהרע ליעקב, וכך נאמר בשכל טוב:

"שהלך מהלך כמה ימים מבית אל לשעיר, וקפצה לו
הדרך, כדי שלא ישוב לבו לחזור להרע ליעקב".

12. למעט השכל טוב, אך רגליים לדבר שהוא שאב מת"י.

יש להתבונן דמת"י כאן משמע שיעקב קיים כעת את נדרו במה שעושה מכל רכושו, ומשמע שזו הפעם הראשונה שבה עושה (ממה שאמר 'ושם הביא את המעשרות') והטעם הוא לכאן שכך היה הנדר של יעקב שלאחר שישב לבית אביו בשלום אזי יעשה: 'אם יהיה אלוקים עמדי ושמרני בדרך הזה ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש, ושבתי בשלום אל בית אבי, והיה ה' לי וגו' והאבן הזאת אשר שמת מצבה וגו' וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך', כלומר הנדר הוא שאם ישוב אל בית אביו בשלום אזי יעשה את כל רכושו.

אלא שזה צ"ב מה שפירש ת"י לעיל בהיאבקות של יעקב עם המלאך על רקע תוכחתו מדוע לא עושה את כל רכושו, ולהנ"ל אין שם כל תביעה על יעקב, וצ"ע.

וַיֹּאמְרוּ הַכּוֹזְנֵה יַעֲשֶׂה אֶת אַחוֹתָנוּ
 • איזה תשובה יש בדבריהם לדברי יעקב -
 'עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ'....?

(לד, לא) וַיֹּאמְרוּ הַכּוֹזְנֵה יַעֲשֶׂה אֶת אַחוֹתָנוּ.

צ"ב למה כתוב 'הכזונה יעשה את אחותנו' - בלשון עתיד, הרי המעשה כבר היה וראוי לכתוב בלשון עבר "הכזונה תיעשה אחותנו"?

עֲנֵנוּ שְׁמַעוֹן וְלֵוִי, לֹא יֵאֵי לְמַהוּי מוֹתָאֲמֵד בְּכַנְשֵׁתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל, עַדְלָאִין סְאִיבּוּ לְבַתּוֹלְתָא וּפְלַחֵי צַלְמִין טִינְפּוּ לְבַדְתִּיהָ דְיַעֲקֹב. אֱלֹהִין בְּדִין יֵאֵי לְמַהוּי מוֹתָאֲמֵד, עַדְלָאִין אֲתַקְטִילוּ בְּגִין בְּתוֹלְתָא וּפְלַחֵי צַלְמִין בְּגִין בְּדַתִּיהָ דְיַעֲקֹב. וְלֹא יְהוּי שְׂכָם בְּדַ חֲמוּד מְלַגְלַג בְּמַלְיָה עֲלֵנָא, וּבְאֲתָא מְטַעֲיָא נְפַקְתָּ בְּרָה דְלִית לָהּ תְּבוּעָה יַעֲבִיד יֵת אַחְתָּנוּ, אִין לֹא עֲבַדְנָא יֵת פְּתַגְמָא דְדִין.

[ענו שמעון ולוי, לא ראוי שיהיה נאמר באסיפות ישראל, עדלים טימאו לבתולה ועובדי צלמים טינפו את בת יעקב. אלא כך ראוי שיאמר, עדלים נהדגו בגלל בתולה, ועובדי צלמים בשביל בת יעקב. ולא יהיה שכם בן חמוד מלגלג בדברים עלינו, וכאשה זונה ויצאנית שאין לה מגן יעשה את אחותנו, אם לא עשינו את הדבר הזה].

יש להוסיף שבת"י מבואר שיעקב התעכב בסוכות י"ב חודש, וזה דלא כמבואר ברש"י עפ"י חז"ל שיעקב התעכב שם י"ח חדשים, שהם משך תקופה של קיץ וחורף וקיץ.

וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל • הִיתָנוּ
 שיעקב קרא למזבח 'אל אלהי ישראל'?

(לג, כ) וַיַּצֵּב שֵׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל.

לפי פשוטו, יעקב כינה את המזבח בשם אלוהות, ותמוה שזה נראה כגידוף חלילה? "כי איך יקרא למזבח אל אלהי ישראל, חלילה לקרוא בשם הגדול והנורא את אבנים דוממים"¹³.

רש"י עמד ג"כ בשאלה זו ופירש:

לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל, אלא על שם שהיה הקדוש ברוך הוא עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הגס, להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם, כלומר מי שהוא אל, הוא הקדוש ברוך הוא, הוא לאלהים לי - ששמי ישראל, וכן מצינו במשה (שמות יז טו) 'ויקרא שמו ה' נסי', לא שהמזבח קרוי ה', אלא על שם הגס קרא שם המזבח, להזכיר שבחו של הקדוש ברוך הוא, ה' הוא נסי¹⁴.

ת"י מפרש באופן אחר:

וְאִקִּים תַּמָּן מִדְּבַחָא, וְתַמָּן יְהֵב מַעֲשָׂדָא דְאֲפָרִישׁ מִן כָּל דִּילִיהָ קָדָם אֵל אֱלֹהֵא דְיִשְׂרָאֵל.

[והקים שם מזבח, ושם נתן מעשר שהפדיש מכל אשר לו לפני האל אלוהי ישראל].

יתכן שמטעם הקושיא הנ"ל נטה ת"י מפשוטו של מקרא [ולא תרגם כלל את 'ויקרא לו'] ומסביר שקיים את נדרו (לעיל כח, כב) לתת מעשר מכל אשר לו. וכמשמעות דבריו בעת שנדר שיש קשר בין מזבח למתנת המעשר, כמו שאמר 'והאָבן הזאת אֲשֶׁר שִׁמְתִי מִצְבָּה יְהִי בֵּית אֱלֹהִים וְכָל אֲשֶׁר תִּתֵּן לִי עֵשֶׂר אֲעִשְׂרֶנּוּ לָךְ'. וכיו"ב מצינו בביכורים (דברים כו, ד) 'וְלִקַּח הַכֹּהֵן הַטָּהוֹר מִיְדֶךָ וְהִגִּיחוּ לִפְנֵי מִזְבֵּחַ ה' אֱלֹהֶיךָ'¹⁵.

13. הכוה"ק.

14. ת"י גם שם הוציאו מפשוטו ופירש שה' הוא שאמר "זהו ניסי": "ובנא משה מדבחה וקרא שמיא מימרא דין דין ניסא דילי, דניסא דעבר אתרא בגיני הוא" [ובנה משה מזבח, קרא את שמו מאמר ה' - זהו נס שלי, שהנס שעבר מקום בשלי הוא].

15. האהבת יהונתן מפרש שהעלה את המעשרות כקרבן על המזבח, דבמקרא לא נתפרש מה הקריב, וצ"ע.

וַיִּסַּךְ עֲלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצַק עָלֶיהָ שָׁמֶן • מהו 'הנסך', אשר ניסך יעקב ומדוע? ואיזה שמן יצק יעקב ע"ג המזבח?

(לה' יד) וַיִּצַב יַעֲקֹב מִצְבֵּה בְּמִקְוֶם אֲשֶׁר דָּבַר אֱתָנֹן
מִצְבֵּת אָבִן וַיִּסַּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצַק עָלֶיהָ שָׁמֶן.

מהו ה"נסך" שניסך יעקב? הרי שמן אינו, כי הוא מפורש
בנפרד בסוף הפסוק, 'ויצוק עליה שמן'?

האב"ע מפרש שיעקב ניסך מים או יין ובזה רחץ את המצבה
ואחרי כן יצק עליה שמן. וכן בספורנו פירש שניסך זה היה
לצורך הכשרת האבן לקיום הנדר 'והאבן הזאת אשר שמת מצבה
יהיה בית אלוהים'. כענין דוד בהראות אליו המלאך בגורן ארונה
היבוס.

ת"י מפרש באופ"א:

וְאֵקִים תָּמֹן קָמָא בְּאַתְרָא דְּמִלִּיל עֲמִיָּה קָמָא דְּאַבְנָא,
וְנִסִּיךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ חֲמֹד נֶסֶךְ מִזֵּי, אֲרוֹם בְּדִין עֲתִידִין
לְמַעַבְדַּב בְּחֵגָא דְּמִטְלִיא, וְאַדְרִיק עָלֶיהָ מִשְׁחָ זֵיתָא.

[והעמיד שם מצבה במקום שדיבר עמו, מצבת אבן,
וניסך עליה נסך יין ונסך מים, כי כך עתידים לעשות בחג
הסוכות, ויצק עליה שמן זית].

ת"י מבאר שהניסוך היה ניסוך מים ויין, כנגד מה שעתידיים בניו
לעשות בבית המקדש בחג הסוכות. ואפשר שרמז כן לפי שנאמר
(לעיל לג, יז) 'ויעקב נסע ספתה ויבן לו בֵּית וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֶפֶת'.
ודרשו בזה רמז לחג הסוכות (טור או"ח סימן תי"ז):

וּשְׁמַעְתִּי מֵאֲחֵי הָרִ"י טַעַם לְדַבֵּר, לְפִי שֶׁהַמִּוֹעֲדִים
נִתְקַנּוּ כִּנְגַד אֲבוֹת וְכו', סוֹכוֹת כִּנְגַד יַעֲקֹב, דְּכַתִּיב
'וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סוֹכוֹת'.

איזה סוג שמן היה השמן שירד ליעקב מן השמים? יישוב תמיהה בדברי ת"י

בענין יציקת השמן יל"ע בדברי ת"י שכאן הוסיף שיעקב יצק על
האבן **שמן זית**, (למרות שזה לא מוזכר להדיא בפסוק) ואילו בפרשת
ויצא (כב, ח) כשנדר את הנדר נאמר 'ויצוק שמן על ראשה', ובת"י
לא פירש שהוא שמן זית אלא 'משחא' - שמן בעלמא, וצ"ע מנ"ל
שכאן זה היה שמן זית ומדוע לא פירש כך גם לעיל¹⁶?

ת"י מבאר שטענת שמעון ולוי הייתה שמעשיהם לא היו נקמה
על מה שכבר נעשה אלא נעשו לצורך העתיד, מב' טעמים: א.
מצד הרושם ההיסטורי שיותר סיפור זה אשר יסופר בתוך בתי
כנסיותיהם של ישראל, שאילולי נקמתם המעשה מסתכם בכך
שערלים ועובדי צלמים טימאו את בת יעקב, אך לאחר נקמתם
הרושם הוא הפוך, שעיר שלמהשל ערלים ועובדי צלמים הומתה
בגלל (כבודה של) בת יעקב.

לביאור זה התשובה לשאלת יעקב 'עכרתם אותי' וגו' היא
שלמרות שיש חשש מפני יושבי הארץ, מ"מ ישנו צורך עתידי
המחייב את מעשה הנקמה.

ב. טעם נוסף לנקמתם מבואר בת"י כי אם לא עשו מה שעשו,
יהיה שכם בן חמור מלגלג בדברים עליהם ויהיו אומרים שבת
יעקב זונה ויצאנית הייתה ולא היה לה תובע ומגן, ובמעשיהם
טיהרו את שמה¹⁶.

והתשובה בזה ליעקב היא לכאן' כמו שכתב האוה"ח:

שהיות והרגו עם סיבה שלא הניחו שתהיה אחותם כזונה, לפיכך
לא יקומו עליהם האומות ורק אם היו הורגים ללא כל סיבה היו
קמים עליהם. ובפרט שמציאות זו שמעשה זה נותר ללא תגובה
הולמת הוא זלזול שעלול לגרור בעקבותיו מעשים דומים. וכמו
שהוסיף האוה"ח:

או ירצה להשיב, כי אדרבה יסתכנו בין האומות
כשיראו שבזוי אחד שלט בבת יעקב, ופעל ועשה
כחפצו ורצונו, לא תהיה לשונאיהם תקומה בין
העמים, ואדרבה בזה תהיה חתתם על העמים, ורעשו
מפניהם.

כדברים הללו נרמז גם בחז"ל (בר"ר פי"ב¹⁷): "וַיֹּאמְרוּ הַכַּזְנוּהָ,
אמרו, מה הם נוהגים בנו כבני אדם של הפקר", כלומר, הסיבה
שהכו באנשי שכם היא בגלל הצורה שבה הם מתייחסים אליהם.

16. ראה לשון לקח טוב: "השיבוהו תשובה נצחת, ללמדך שאנוסה היתה, ולא נתרצה בו".

17. כהבנת האהבת יהונתן.

18. אמנם יש מקום להעיר שסתם שמן האמור בתורה הינו שמן זית, ושאר שמנים בלשון חז"ל

עדר, "ומה יתן ומה יוסיף שבת במקומו או נטות אהלה במקום ההוא" (אלשיך)?
ת"י ביאר זאת:

וְנָטַל יַעֲקֹב וּפְרָס לְמִשְׁכְּנֵיהֶּ מִן הַלְּהָא לְמַגְדָּל דְּעֵדָר,
אַתְרָא דְּמִתְמֵן עֵתִיד דִּיתְגַּלִּי מְלָכָא מְשִׁיחָא בְּסוּף יוֹמִיא.
[ונסע יעקב ופרס משכנו מהלאה למגדל עדר, המקום
שמשם עתיד להתגלות מלך המשיח באחרית הימים].

ת"י מפרש ש"מגדל עדר" הוא המקום ששם עתיד המשיח להתגלות שם. וכן תרגם יונתן על הכתוב (מיכה ד, ח): 'וְאַתְּהָ מַגְדָּל עֵדָר עֹפֵל בַּת צִיּוֹן עֲדִיךָ תֵּאָתֶה' וגו': "וְאַתְּ מְשִׁיחָא דִּישְׂרָאֵל דְּטָמִיר מִן קֶדָם חוּבֵי כְּנֻשְׁתָּא דְּצִיּוֹן, לָךְ עֵתִידָא מְלָכוּתָא לְמִיתִי" [ואתה משיח ישראל שנסתר מפני חטאי כנסת ציון, לך עתידה מלכות לבוא]. הרי שהלשון מגדל עדר רומזת למשיח.

מעשי אבות סימן לבנים, ויעקב במסעותיו פעל לתקן ענינים נשגבים בשביל בניו כידוע. ואף כאן פעל התנוצצות אורו של משיח. ובעומק הדברים יש לראות את ההתרחשויות שמסביב לנסיעה זו של יעקב כקשורים לגאולה העתידה. נסיעת יעקב מהלאה למגדל עדר הייתה אחר קבורת רחל, שנקברה בדרך אפרת²² (לעיל פס' יט). ורחל מבכה על בניה, וה' הבטיח לה כי יש שכר לאחריתה ושבנו בנים לגבולם (ירמיהו לא, יד-טז). ונרמזו הדברים אצל הקדמונים, בבראשית רבתי:

מהלאה למגדל עדר, רבנין אמרי, יעקב אבינו סימן לבניו, מה יעקב אבינו קבר רחל בדרך אפרת היא בית לחם ואח"כ נסע ונטע אהלו מהלאה למגדל עדר, כך לעתיד לבא ירחם הב"ה על ישראל בזכות אונאת קבורת רחל כמד"א ויש תקוה לאחריתך וגו'.

גם בסמוך למקום זה נולד בנימין, ובו נשלמו שבטי י-ה, ומזה התחילה הגאולה, כמו שכתב רבינו בחיי שזה נרמז בפסוק הנזכר:

וכן בכאן נטה אהלו מנגד למגדל עדר, ושם באותו המקום נשלמו השבטים, כי בנימין שנוולד שם הוא היה תשלום השבטים, ועל זה אמר הכתוב (מיכה ד, ח) "זאתה מגדל עדר עופל בת ציון". (וכאמור לעיל שבת"י על פסוק זה מבואר שמגדל עדר הוא משיח ישראל).

ומטו משמיה דמרן הגר"ד לנדו שליט"א ליישב זאת¹⁹, דהנה לעיל כשיעקב לן בהר המוריה ונדר את הנדר, לא היה לו שמן, או מפני שלא לקח עמו שמן בעת שברח²⁰. או מפני שגם אם לקח עמו, לקח אליפז את כל אשר לו, אז מנין היה לו שמן? ומבואר בפרקי דר"א (פלה) וכן במדרש (רבה סט, ח) שירד לו שמן מן השמים. וא"כ שמן זה הוא שמן של נס ואינו שמן זית, אך בפסוקנו בעת שחזר יעקב לקיים את נדרו היה לו ממון בשפע ויצק שמן זית שהוא המובחר ליציקה, והסתבר לת"י שסתם יציקת שמן היא שמן זית ולכן הוסיף כאן שהשמן הוא שמן זית²¹.

ויל"ע בתירוץ זה דהנה מצינו בת"י מקום נוסף שבו ירד שמן מן השמים והיה זה שמן זית. בפרשת ויקהל נאמר (שמות לה, כז-כח) "וְהַנְּשִׂאִים הֵבִיאוּ אֶת... וְאֶת הַשֶּׁמֶן לְמָאֹר וְלְשֶׁמֶן הַמְּשֻׁחָה" ובת"י שם מפרש שהנשיאים אינם נשיאים כפשוטו, אלא אלו עננים (מלשון נשיאים רוח וגשם) שהביאו שמן זית למאור מגן עדן. כלומר שירד מהשמים שמן מוכן ולא זיתים לשמן, וקשה דבני נצטוו לעשות את השמן מזיתים באופן המצריך אומנות וכמו שנאמר בגמ' (הובא ברש"י שם) שצריך לגרגר את הזיתים בראש הזית. ואף אם הדין לגרגר את השמן בראש הזית אינו לעיכובא, מ"מ צריך 'שמן זית' וכמו שהגמ' במנחות (סט): הסתפקה אם חטים שירדו מן השמים כשרים למנחות היות ואינם 'ממושבותיכם', ואף **שמן הבא מן השמים הוא שמן נס ואינו 'שמן זית'**? (כה"ק בעל כלי חמדה) ואולם יש שמיישבים שהשמן שירד הוא שמן זית מגן עדן התחתון ששם יש עצים ממש ואף עץ זית יש שם ומשם ירד שמן זית, והכירו בני ישראל שכך הוא לפי סוגו. והנה יש מקורות שאף בגן עדן העליון יש עצי זית. (עיין במדרש רבה בראשית לג, שהיונה של תיבת נח לקחה את עלה הזית מגן עדן) וכשם שנטועים שם העצים המוזכרים בפרשת בראשית.

ולפ"ז צ"ע מנ"ל לומר שהשמן שירד בנס ליעקב מן השמים לא היה זה שמן זית, וצ"ע.

מֵהֶלְאָה לְמַגְדָּל עֵדָר • מְקוֹם הַתְּגִלוֹת הַמְּשִׁיחַ

(לה, כא) וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט אֶהְלֵה מֵהֶלְאָה לְמַגְדָּל
עֵדָר.

לאיזה טעם סיפרה התורה שנטע יעקב אהלו מהלאה ממגדל

19. וכן פירש הקטורת הסמים. והברכת אברהם.

20. כ"כ היפ"ת על המדרש המובא להלן.

21. בבואור הרד"ל (על הפדר"א שם) מוסיף שעל פי האמור שלעיל השמן ירד מן השמים, מובן מדוע לעיל נאמר שיעקב שמן על ראש האבן בלבד - 'ויצוק שמן על ראשה' ולא על כל המצבה, משום שלא היה לו אלא כשיעור מועט שירד לו מן השמים, (כמלא פי הפך - לשון המדרש) אך כעת היה לו שפע רב ויצק שמן על כל האבן.

22. רשב"ם: "למגדל עדר - סמוך לבית לחם היה". חזקוני: "למגדל עדר מקום קרוב לאפרת כדכתיב במיכה (הא) ואתה בית לחם אפרתה. וכתוב לאלתר (שם ד, ח) ואתה מגדל עדר".

וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלָהָה... וַיְהִיו בְּנֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם עָשָׂר • הִיכֵן הִיִּתָּה פְעוּלַת הַחִילּוּל?

(לה, כב) וַיְהִי בְשִׁפְן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהוּא וַיִּלְךְ דָּאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלָהָה פִּילְגֶשׁ אֲבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל (פ) וַיְהִיו בְּנֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם עָשָׂר:

מה הפירוש 'וישכב את בלהה'? ומה השייכות בין תחילת הפסוק 'וישכב את בלהה' לסופו 'ויהיו בני יעקב שני עשר'?

אונקלוס מפרש שכיבה ממש. וכן דעת ר"א ור"י בשבת (נה:): שראובן חטא וחזר בתשובה. אך בגמ' הובא דעת רשב"א ועוד שס"ל שלא שכב ממש אלא מתוך שבלבל יצועי אביו מעלה עליו הכתוב כאילו שכב. וכל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה. ולגירסא אחרת אינו אלא שוטה. וכך פירש רש"י כאן שעל כך דרשו רבותינו את הסמיכות ל'ויהיו בני יעקב שנים עשר' ללמדנו, שכולם שוין וכולם צדיקים, שלא חטא ראובן.

בתרגום יונתן מבואר כרש"י, אך עם תוספת על אופן החילול, ועל תשובת 'רוח הקודש' בפסוקנו לחששו של יעקב מחמת מעשה ראובן:

וְהוּא כִּד שְׂרָא יִשְׂרָאֵל בְּאֶרְעָא הַהוּא וְאָזַל דָּאוּבֵן וּבְלָבָל יַת מַצְעָא דְבְלָהָה פְּלִקְמִיָּה דְאֲבִיו דְּהוּא מְסַדְרָא כָּל קַבִּיל מַצְעָא דְלֵאָה אֲמִי וְאֶתְחַשֵּׁיב עִילוּי כְּאֵלּוּ שִׁימֵשׁ עֵמָה וְשָׁמַע יִשְׂרָאֵל וּבְאִישׁ לִיהּ וְאָמַד וְזִי דְלִמָּא נִפְק מִינִי פִּיסוּלָא הִיבְמָא דְנִפְק מִן אֲבָרְהָם וְשָׁמַעְאֵל וּמִן אֲבָא נִפְק עֵשׂוֹ, מְתִיבָא רוּחַ דְּקוּדְשָׁא וְכֵן אָמַד לִיהּ לֹא תִדְחַל דְּבְלָהוֹן צְדִיקוֹן וְלִית בְּהוֹן פִּיסוּלָא דְמִבְתַּר דְּאֶתְיִלִּיד בְּנִימִין הוּוּ בְּנֵי יַעֲקֹב תְּרִיסַר:

[והיה כאשר שכב ישראל בארץ ההיא, וברדס, ישמעאל, הלך ראובן ובלבל את המיטה של בלהה פלגשו של אביו, שהיתה מסודרת כנגד המיטה של לאה אמו, ונחשב עליה כאילו שיש עמה, ושמע ישראל זירע לו ויאמר זוי, שמא יצא ממני פסול כמו שיצא מאברהם ישמעאל, ומאבא יצא עשו, משיבה רוח הקודש וכן אמר לו, לא תירא שכולם צדיקים ואין בהם פסול, שמאחד שנולד בנימין היו בני יעקב שנים עשר]

בת"י מבואר שמיטת בלהה היתה מסודרת כנגד מיטת לאה. והנה בסוגיא זו נאמרו כמה פירושים על אופן החילול של יצועי יעקב. רש"י פירש שלאחר פטירת רחל נטל יעקב את מיטתו ונתנה באהל בלהה, וראובן בלבב את משכבו. (ולא פירש מה הבלבול) ובמדרש (בראשית רבה צח, ד) מבואר שלאחר פטירת רחל לקח יעקב את מיטת בלהה ונתנה אצל מיטתו. ולכן קילקל ראובן את

מיטתה. מדברי ת"י לכאו' משמע שלאחר פטירת רחל לא היה שינוי בעצם המיטות אלא בחשיבותם שהחשיבות של מיטת בלהה היתה מסודרת כנגד מיטת לאה, כלומר באותה חשיבות של מיטת לאה. (וזה הפשט שהיתה 'מסודרת כנגד' דלכאו' לא יתכן שהיו ב' המיטות באותו אהל כדמוכח בפסוקים לעיל, בעת שלבן חיפש באהלים שלכל אחת היה אהל משלה, אלא הכוונה לחשיבות המיטות באהלים, וכן פירש הביאור יונתן).

הצד השווה מכל פירושים אלו הוא שפעולת החילול היתה לכאו' במיטתה של בלהה, שראובן קלקל - חילל, את יצועי בלהה. (בשונה מהמקובל להבין שראובן העביר את מיטתו של יעקב לאהל לאה - והמקור לכך הוא בספר הישר 'שראובן ניתק את משכב אבי מאהל בלהה' ואולי יש לכך משמעות בדברי רש"י, עיי"ש ודו"ק).

עוד מבואר בת"י שכה היה חמור חטאו של ראובן עד כדי שכאשר שמע מכך יעקב חשש שמא נמצא פסול בזרעו כמו שיצא מאברהם - ישמעאל, ומיצחק - עשיו. ועל כך ענתה לו רוח"ק 'ויהיו בני יעקב שנים עשר' שכולם צדיקים ואין בהם פסול.

וַיִּלְךְ אֶל אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אַחִיו • עֲשׂוֹ לְבַסּוּף פַּחַד מִיעֲקֹב

(לו, ו) וַיִּקַּח עֵשׂוֹ אֶת נְשָׂיו וְאֶת בְּנָיו וְאֶת בְּנֹתָיו וְאֶת כָּל נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל בְּהֵמָתוֹ וְאֶת כָּל קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר דָּכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיִּלְךְ אֶל אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אַחִיו:

מה הפירוש שעשיו הלך 'מפני יעקב אחיו'?

לכאורה הביאור בזה הוא מה שמבואר בפסוק הבא, 'כי היה רכושם רב משבת יחדיו ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם מפני מקניהם'. אלא שכבר ברש"י הביא על זה פירושים אחרים:

שעשיו הלך מפני השטר חוב של גזרת כי גר יהיה זרעך, המוטלת על זרעו של יצחק, "אמר אליך לי מכאן אין חלק לא במתנה ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו.

בפרקי דר"א מובא יישוב נוסף שיעקב ועשיו חלקו את ירושת הארץ חלק אחד ארץ ישראל והברכות. וחלק ב' יתר הדברים הנצרכים. ועשיו נועץ בישמעאל והחליט לקחת חלק זה, ומפני כן נאלץ לעזוב את ארץ כנען.

ת"י מבאר אופן נוסף:

וְדָבָר עֵשׂוֹ יַת נְשָׂיו יַת בְּנָיו יַת בְּנֹתָיו יַת כָּל נַפְשׁוֹת בֵּיתָהּ יַת גִּיתָיו יַת בְּעִירוֹ יַת כָּל נְכֹסָיו דִּי קָנָה בְּאֶרְעָא

האב"ע כותב איננו בלעם, גם בלעם איננו בן לבן הארמי. ויתכן שהיה מנחש כמוהו.

אמנם ת"י מפרש שבלע הוא בלעם:

וּמֶלֶךְ בְּאֲדוֹם בְּלַע בֶּן בְּעוֹר וְשֵׁם קַרְתָּא דְּבֵית מְלִכּוּתָהּ
דְּנִהָבָא:

[ומלך באדום בלעם בן בעור, ושם העיר של בית מלכותו
דנהבה]

נמצא לדעת ת"י בכמה קומות שלבן הוא בלעם כפשוטו. הרי שכעת לאותו אדם ישנו שם נוסף והוא בלע שהוא לבן והוא בלעם אשר ביקש לעקור את הכל. ובהיותו מלך על אדום הסית את עמלק להילחם עם ישראל, ונחמו איתם ביציאתם ממצרים.

וכך מבואר בתרגום (דברי הימים א, א, מג):

בלעם בר בעור רשיעא, הוא לבן ארמאה דאחחבר
עם בנוי דעשיו מטול לחבלא ית יעקב וית בנוי זבעא
להזבדא יתהון מלך על אדום.

דְּבַנְעָן וְטִיִּיל לְאֲדַע אוֹחְרֵי דְהוּה דְמִיָּא עֲלוּי אִימֹתָא
דְיַעֲקֹב אַחֲזִיקִי:

[ולקח עשיו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו ואת כל נפשות ביתו ואת מקניו ואת בהמותיו ואת כל נכסיו אשר קנה בארץ של כנען והלך לארץ אחרת שהיתה מוטלת עליו האימה של יעקב אחיו].

ת"י מפרש את סיבת לכתו של עשו מפני שהיה ירא מיעקב, יש שפירשו שהוא מחמת ששמע עשו את הקורות בשכם מה שעשו שמעון ולי ליעקב אבינו.

באהבת יונתן הוסיף שהמבואר בפסוק הבא שהלך מחמת שדאג שלא יריבו הרועים פירושו שלא יריבו הרועים ביניהם ויפגע כבודו של יעקב אשר היה ירא ממנו.

בְּלַע בֶּן בְּעוֹר • בלע הוא בלעם שביקש
לבלוע את ישראל

(לו, לב) וּמֶלֶךְ בְּאֲדוֹם בְּלַע בֶּן בְּעוֹר וְשֵׁם עִירוֹ
דְּנִהָבָא:

מי היה בלע זה?